

Исмаилов А.А.

Кыргыз-Түрк «Манас» университетинин Кыргыз тили координатору

ЭСЕНГУЛ ИБРАЕВДИН ПОЭЗИЯСЫ АРКЫЛУУ КЫРГЫЗ ТИЛИН ҮЙРӨТҮҮ**ОБУЧЕНИЕ КЫРГЫЗСКОМУ ЯЗЫКУ ЧЕРЕЗ ПОЭЗИЮ ЭСЕНГУЛА ИБРАЕВА****TEACHING THE KYRGYZ LANGUAGE THROUGH POETRY BY ESENGUL IBRAEV**

Аннотация: Макалада бүгүнкү күндөгү кыргыз тилин окутуп-үйрөтүүгө арналган усул-ыкмалардын абалы тууралуу учкай сөз болот. Акын Эсенгул Ибраевдин өмүр таржымалы, поэзиясы боюнча даярдалган тест, тапшырма жана көнүгүүлөр мисалга тартылат. Ошондой эле бул тапшырма, көнүгүүлөрдүн кантип иштетилип, тил үйрөнүүчүлөргө кандай таасир тийгизе тургандыгы жөнүндө маалымат берилет.

Түйүндүү сөздөр: Тил үйрөтүү, окуу жай, усул-ыкма, методика, аныктама, суроо, ыр, Эсенгул Ибраев, поэзия, көнүгүү, тапшырма.

Аннотация: В статье говорится о современных проблемах преподавания кыргызского языка. В качестве примера выступают тест, задания и упражнения, основанные на жизни, творчестве и поэзии поэта Эсенгула Ибраева. Таким образом показано, как работать с заданиями и упражнениями, каковы результаты обучающихся в изучении языка.

Ключевые слова: Обучение языку, образовательное учреждение, метод, методика, определение, вопрос, стихотворение, Эсенгул Ибраев, поэзия, упражнение, задание.

Annotation: The article deals with up-to-date problems of teaching the Kyrgyz language. Tests, tasks and exercises on biography, creativity and poetry of Esengul Ibraev will be used. Thus when and how these tasks and exercises can be used by language learners and their effectiveness is stated in the article.

Keywords: teaching language, educational institution, method, methodology, definition, question, verse, Esengul Ibraev, poetry, exercise, task.

Учурда Кыргызстандагы бала бакча, орто мектеп жана жогорку окуу жайларындагы кыргыз тилин үйрөтүүнүн методикасы кадимкидей эскирип, заман талабына толук жооп бербей жаткандыгы баарыбызга маалым. Ушундан улам соңку кездерде эл алдында туура сүйлөп, өз пикирин кагазга сабаттуу түшүрө албаган жарандардын арбып бараткандыгы байкала баштады. Атүгүл алардын кай бирлери өзүнүн жарым бетке жетпеген өмүр баянын да талаптагыдай жаза албай кыйналгандыгына күбө болуп жүрөбүз.

Мындан сырткары адабият сабагын окутуунун усул-ыкмалары да дал ушундай кейиштүү абалда. Себеби азыркы методика боюнча он жылдап адабият дарстарына катышкан окуучу-студенттер негизинен акын-жазуучулардын кыскача өмүр таржымалдарын үстүртөн баяндап, китептеринин аталыштарын гана санап тим болушат. Калемгерлердин чыгармаларын терең талдап, алар урунган ар бир сөздүн түпкү маани-мазмунун аңдоо, адабий мурстарга жаңыча мамиле жасап, сын көз менен кароо жокко эсе. Тагыраагы, улан-

кыздардын көпчүлүгү окуу программасына кирген акындардын ыр саптарын терең түшүнбөй туруп, аларды формалдуу түрдө куран жаттагандай жаттап келип, «эң жакшы» деген баа алууга көнүп калышкан. Ошондуктан бүгүнкү күндө кыргыз тили жана адабияты сабагын окутуп-үйрөтүүнүн методикасы реформага муктаж. Муну кантип ишке ашырууга болот?

Биринчиден, бир нече чет тилдерин билген, сабак өтүүнүн эл аралык стандарттарын өздөштүргөн, тынымсыз изденген, өз кесибин сүйгөн, заманбап окутуучулардын жаңы катмарын жаратуу зарыл. Экинчиден, окуу китептерин, усулдук колдонмолорду, көрсөтмө куралдарды, техникалык жабдыктарды жаңыртып, сабакты интернет аркылуу аралыктан окутуу ыкмасын өркүндөтүү жана жайылтуу керек. Үчүнчүдөн, тил менен адабият жанаша коюлуп, өз ара эриш-аркак, чогуу окутулууга тийиш. Төртүнчүдөн, илимий терминдерди, ар кандай аныктамаларды жаттоодон арылып, супсак теорияга эмес, конкреттүү көнүгүүлөргө таянган практикалык сабактарга басым жасоого милдеттүүбүз.

Тилекке каршы, бүгүнкү күндө теориялык сабактарга өзгөчө маани берилип, көбүрөөк саат бөлүнөт. Окуу китептери менен усулдук колдонмолордо тил үйрөнүүчүлөргө пайдасы тие турган көнүгүүлөр сейрек кездешет. Ал эми тигил же бул акындын поэзиясы аркылуу тил үйрөтүү ыкмасы дээрлик колдонулбайт. Бирок биз акындардын ырлары аркылуу мамлекеттик тилди окутуп-үйрөтсө, бул абдан жемиштүү болорун байкадык. Ал тургай өзүбүз иштеп чыгып, пайдаланып жүргөн көнүгүүлөрдүн үзүрүн кадыресе көрө баштадык. Андыктан, үлгү катары акын Эсенгул Ибраевдин өмүр таржымалы жана чыгармалары боюнча даярдалган тест, тапшырма, көнүгүүлөрдүн айрымдарын мисалга тартмакчыбыз.

Албетте, буларды качан, кантип иштетүү керек деген суроо туулушу мүмкүн?

Биринчи кадам. Оболу окуучу-студенттерге Эсенгул Ибраевдин өмүрү жана чыгармачылыгына арналган адабияттардын, колдонмо китептердин, кошумча окуу куралдардын, интернет булактардын тизмеси сунушталып, кайсыл китепканаларга барып, кантип даярданыш керек экендиги түшүндүрүлөт. Андан соң алар бир нече тайпага бөлүнүп, ар бири өз-өзүнчө тапшырма алууга милдеттендирилет. Башкача айтканда, биринчи топ Э. Ибраевдин өмүр таржымалына, экинчи топ балдарга арналган ырларына, үчүнчү топ махабат, төртүнчү топ пейзаждык, бешинчи топ философиялык, алтынчы топ граждандык лирикасына, жетинчи топ сатирасына, сегизинчи топ котормолоруна, тогузунчу топ акындын обондуу ырларына даярданып келүүгө тийиш.

Экинчи кадам. Алгач ар бир тайпа кезектешип, чогулткан маалыматтарын, тапкан табылгаларын дарсканадагылар менен бөлүшкөн соң, төмөндөгү тест, көнүгүү жана тапшырмаларды аткарышат:

А. Сүйлөмдөрдү толуктаңыз.

1. Эсенгул Ибраев 16-мартта районундагы.....кыштагында туулган.

а) 1906-жылы / Түп / Чоң-Таш

б) 1936-жылы / Өзгөн / Көлдүк

в) 1933-жылы / Тянь-Шань / Чет-Нура

г) 1928-жылы / Кара-Буура / Шекер

2. Акын облусундагы окуу жайын бүтүргөн.

а) Ош / техникалык

б) Нарын / педагогикалык

в) Талас / аскердик

г) Ысык-Көл / кесиптик

3. Алгач ал нун жана райондук комитеттеринде иштеген.

а) Аксы / маданият үйлөрүндө / жаштар

в) Токтогул / бакчаларында / көркөм өнөр

б) Тоң / студияларында / билим берүү

г) Кочкор / мектептеринде / комсомол

4. - жылы нин факультетин аяктаган.

- а) 1961 / Кыргыз мамлекеттик / журналистика
- б) 1963 / Бишкек гуманитардык / филология
- в) 1958 / Ысык-Көл мамлекеттик / педагогика
- г) 1960 / Эл аралык / чет тилдер

5. аяктаган соң сатиралык журналында эмгектенген.

- а) Орто мектепти / 40 жыл / “Тикенек”
- в) Жогорку окуу жайды / 26 жыл / “Чалкан”
- б) Кесиптик лицейди / 35 жыл / “Калемпир”
- г) Колледжди / 30 жыл / “Бюрократ”

6. Акындын жолунда 26 ырлар, жана поэмалар жарык көргөн.

- а) өмүр / прозалар / китеби
- б) чыгармачылык / сатиралар / жыйнагы
- в) тагдыр / юморлор / топтому
- г) баскан / обондор / басылмасы

7. тышкары акындардын ырларын, 7 китеп чыгарган.

- а) Андан / белгилүү / талдап
- б) Булардан / классик / чогултуп
- в) Тигилерден / тааныш / сурап
- г) Мындан / түрдүү / которуп

8. Анын ашык ырына обончу- обон

- а) эки жүздөн / ырчылар / салышкан
- б) жүздөн / композиторлор / жаратышкан
- в) элүүдөн / аткаруучулар / арнашкан
- г) сексенден / музыканттар / жалгашкан

9. Акын өзү чыгармаларынын пайызын айткан.

- а) жараткан / 70-80 / жатка
- б) жасаган / 50-60 / таамай
- в) чыгарган / 30-40 пайызын / көркөм
- г) ойлоп тапкан / көпчүлүк / шыр

10. Э. Ибраевдин жыйнагынын он томдугу «Бийиктик» жарыкка чыккан.

- а) ырлар / 2005-жылы / редакциясынан
- б) сатиралар / 2008-жылы / ишканасынан
- в) китептер / 2010-жылы / студиясынан
- г) чыгармалар / 2013-жылы / басмасынан

Б. Суроолорго жооп бериңиз.

1. Ибраевдин туңгуч ыр жыйнагы качан жарыяланган, аталышы кандай?

- а) 1962-жылы, «Кичинекей манасчы»
- б) 1964-жылы, «Бөбөгүм»
- в) 1966-жылы, «Ленин жүрөктө»
- г) 1968-жылы, «Таң шоокуму»

2. Акын 2001-жылы кандай наамга татыган?

- а) «Кыргыз Республикасынын маданиятына эмгек сиңирген ишмер»
- б) «Ата Түрк маданий борборунун ардактуу академиги»
- в) «Эл аралык «Руханият» ассоциациясынын лауреаты»
- г) «Кыргыз Республикасынын Эл акыны»

..... өлдү деп билем!
Чындап кылам десе ким элге,
Сүйсүн тилин
Сүйгөн сүйгөндөй.
Күйсүн тилге
..... күйгөндөй.

Иш сайрасын.
Көчөлөрдө эркин,
..... жайнасын!

Е. Фразеологизмдердин маанисин чечмелеңиз.

куйкасы курушуу:
өзөгү өрттөнүү:
кийиз жүрөк:
кылдан кыйкым табуу:
койнунда котур ташы бар:

Ё. Белгиленген сөздөрдүн ордуна кайсыл сөздөрдү койсо, ырдын мааниси өзгөрбөйт?

Бул **жашоодо** чындык барда – төгүн бар, //
Жанган от бар жана өчкөн көмүр бар. //
«Өлдү, бүттү» **дегендерге** кошулбайм, //
Өлүп, бирок жашай берчү өмүр бар. //

Ж. Орунсуз кайталоодон арылуу үчүн белгиленген сөздөрдү алмаштырыңыз.

Ким бирөө жапа чегет кан басымдан,
Мезгил ылдам абдан бат алмашылган,
Мен ыр **жазбайм**, атак-даңк алыш үчүн
.....

Жазам аны, **жазбай** койо албасымдан...
.....

З. Боштуктарга мааниси боюнча туура келген сөздөрдү жайгаштырыңыз.

Жетимиш жыл болуптур (1) _____,
Жетимиш жыл – жетимиш белди ашканым.
(2) _____ деп жүргөндөр аз эместир,
Ашса аштым го, акыры кем жазбадым.

Элүү беш жыл (3) _____ анын жүгүн,
Эл катары айланып айым, күнүм,
Кадыр-көнүл жайында, карыным ток,
(4) _____, кабыргам калың бүгүн.

Сени (5) _____ мурдараак алганымдан,
Сени тапкам мурдараак балдарымдан.
Азыр деле артыңдан (6) _____,
Аз өңдөнүп бергеним алганымдан.

1.	а) кен казганым	б) жер басканым	в) эл бакканым	г) жем чачканым
2.	а) Баатырмын	б) Асылмын	в) Акынмын	г) Каатырмын
3.	а) сүйрөдүм	б) ташыдым	в) түрттүм	г) көтөрдүм
4.	а) Атаганат	б) Баракелде	в) Шүгүрчүлүк	г) Жерге кирсин
5.	а) сүйгөм	б) көргөм	в) чангам	г) өпкөм
6.	а) андып келем	б) чуркап келем	в) ээрчип келем	г) калбай келем

И. Сүрөттөрдүн маанисин туюнткан сөздөр аркылуу ырды толуктаңыз.

Бул чындыкты

Калп деп айтат кана, ким?

Оң ТҮШТҮК болсо,
..... сол жак

Оң ТҮНДҮК болсо,
Сол ТҮШТҮГҮМ.

Аба, керек бизге
Биримдешкен бүгүн.

Й. Боштуктарга уйкаш сөздөрдү жазыңыз.

Чалыштап келген күнү атабыз,

Чакчелекейге эле түшүп _____.

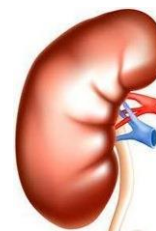
Кулаалы көргөн жөжөчө

Бурч-бурчка башты _____.

Биз эмне, кеппи,

Бир урганда эле нокаут кетет

Бечара _____.

Калп айтып жатат дебе, жолдошум,

Ылайым калптын казаны _____.

Болжолумда, атам бокска катышса,

Эчак толтурмак экен

Мастерликтин _____.

К. Ыр саптарын мааниси боюнча бириктириңиз.

1	Жөнү бар	а	ишке жолуктум.
2	Жосунсуз	б	эке-ен колуктум.
3	Сизге айтпай	в	капа болуштун,
4	Самопал	г	сырды кимге айтам,

1		2		3		4	
---	--	---	--	---	--	---	--

Л. Ырдын мазмуну эмне жөнүндө?

Булут менен күндүн чеги

Калган өңдүү тилинип,

Кум үстүндө жатты тиги

Таранчылар киринип.

Адегенде эки тамчы

Терезеге тамчылап...

Жалбыракты анан жатты

Барабандай каккылап.

Афанасий ФЕТ

Көшөгөлөп жер асманды
Каптайт коюу мунарык.
Булут калкыйт келаткан бу
Токой тарап тунарып.

- a) Таранчылар
- б) Боз туман
- в) Жашыл токой
- г) Жазгы жамгыр

М. Төмөнкү ырдын тематикасын аныктаңыз.

Жарык кылып сансыз жылдыз арасын,
Саратанда чолпон болуп жанасың.
Төкпөй-чачпай көргүң келсе өзүңдү,
Менин гана карегимден табасың.

- a) пейзаждык лирика
- б) граждандык лирика
- в) философиялык лирика
- г) махабат лирикасы

Н. Ырдагы троптун түрүн аныктаңыз.

Үйлөгөндөй бээ желини тарсайып,
Үшкүрүнөт өзөн суусу кашкайып.
Көк шиберге көмкөрүлгөн чыныдай,
Көркүн ачат ак өргөлөр маңкайып.

- a) сатира
- б) литота
- в) салыштыруу
- г) символ

Ң. Метаграмманын жообун жазыңыз.

Д-дан баштап окусаң, –
Салкын чачкан саябан.
Д-ны алып таштасаң –
Суюктук эл тажаган. (..... -)

Ө. Ырды обонго салып ырдаңыз.

Гүлгүн жаш

Өткөн өмүр өкүнтөт, айла барбы,
Өкүнгөндөн же табар пайда барбы?
Күлкү менен, шат менен таң атырган,
Күлгүн жаш, ай, күлгүн жаш,
Жалын жаш, эй, жалын жаш, кайда калды?
Кайда калды...

Ташты эритер сендеги чоктун деми,
Кайсыл топко алпарып коштуң мени?
Айрылгым жок, айрылбас аргам да жок,
Кош бол, менин алтыным,
Кош бол жалын жаштыгым.
Кош бол эми, кош бол эми.

П. Дилбаян жазыңыз.

Эл сүйгөн акын Эсенгул ИБРАЕВ

Бул көнүгүү, тапшырмалар аркылуу тил үйрөнүүчүлөр эмнеге жетишет?

Алар көнүгүү, тапшырмаларды аткарып жатып:

- сөз байлыгын өстүрүшөт;
- алган билимдерин бекемдешет;
- жаңы маалыматтарга ээ болушат;
- дүйнө таанымын кеңейтишет;
- аныктама жаттагандан арылышат;

- эстетикалык табитин курчутушат;
- мекенчилдик сезимдерин ойготушат;
- сабакка болгон кызыгуусун арттырышат;
- ыр жаратуу жөндөмдүүлүгүн ойготушат;
- ыр жазуунун техникасын өздөштүрүшөт;
- сөз менен иштөө чеберчилигин өркүндөтүшөт.

Мындан сырткары тил үйрөнүүчүлөр жогорудагы көнүгүүлөрдүн таасиринен улам сөзсүз түрдө акындын чыгармаларына кайрылып, мурда байкабай, көз жаздымда калтырган керектүү маалыматтарды кайрадан карап чыгууга умтулушат.

Колдонулган адабияттар:

1. Ибраев Э., Чыгармалар жыйнагынын он томдугу. – Б.: Бийиктик, 2013.
2. Кыргыз-Түрк «Манас» университетиндеги кыргыз тилин окутуунун жаңыча усул-ыкмалары: усулдук колдонмо. – Б.: 2006.
3. Кыргыз-Түрк «Манас» университетиндеги кыргыз тилин окутуунун жаңыча усул-ыкмалары-2: усулдук колдонмо. – Б.: - 2012.
4. Шамбаева Б.С., Кыргызча окуп, сүйлөшөлү. Б.:, 2006.
5. <https://www.azattyk.org>
6. <https://www.bbc.com>
7. <https://ky.wikipedia.org>

Рецензент: ф.и.к., доцент Т.К.Абдиев

УДК 81'33

DOI 10.33514/1694-7851-2020-2-75-78

Исмаилова З.А.

КР УИАнын Ч. Айтматов атындагы Тил жана адабият институтунун ага илимий кызматкери

ЭМОТИВДҮҮ ТЕКСТТИН ПРАГМАТИКАСЫ

ПРАГМАТИКА ЭМОТИВНЫХ ТЕКСТОВ

PRAGMATICS OF EMOTIVE TEXTS

Аннотация: Макалада тексттеги эмотивдик маанилер, эмоционалдык реакция жана прагматика маселелери каралат.

Түйүндүү сөздөр: эмотивдик семантика, прагматикалык маани, эмоциялык реакция.

Аннотация: В статье рассматривается эмотивная значение текста, эмотивная реакция и особенности прагматики.

Ключевые слова: эмотивная семантика, прагматическое значение,, эмоциональная реакция.